

Mykhaylo Kotsiubynskyi as the author of works of art, whose aesthetic and stylistic features are ahead of the literary criticism is certainly one of the major figures in literature in general. The building of receptive models of creative work of the artist makes possible the appearance of new valuable criteria for creation of new intellectual principles of the history of Ukrainian literature.

Key words: receptive aesthetics, receptive model, horizon of expectations, implicit reader, impressionism, interpretation.

Павел РЕГРУТ

г. Дубно

СОЗДАНИЕ РЕЦЕПТИВНЫХ МОДЕЛЕЙ ТВОРЧЕСТВА МИХАИЛА КОЦЮБИНСКОГО КАК ПРИОРИТЕТНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Если принимать во внимание творчество Михаила Коцюбинского, то отличительным признаком, с которым связаны проблемы в рецепции наследия писателя, является формирование канона украинской литературы. Коцюбинский как автор художественных произведений, которые своей эстетикой и стилевыми особенностями опередили тогдашнюю литературную критику, безусловно, является одной из основных фигур литературы в целом. Именно поэтому важно выстроить новую стратегию его восприятия. Творчество писателя следует рассматривать в зависимости от читательского восприятия в разные хронологические этапы развития украинской культуры и литературы. Подобная модель выступает как альтернатива традиционной истории литературных портретов.

Ключевые слова: рецептивная эстетика, рецептивные модели, горизонт ожиданий, имплицитный читатель, импрессионизм, интерпретация.

Стаття надійшла до редколегії 27.03.2017

УДК 821.161.2-31Дрозд

Інна РОДІОНОВА

Миколаїв

rodiof2015@gmail.com

МІКРОКОСМ РОМАНУ ВОЛОДИМИРА ДРОЗДА «ЛИСТЯ ЗЕМЛІ»

Статтю присвячено аналізу мікрокосму роману В. Дрозда «Листя землі». Особлива увага приділена художньому осмисленню філософських категорій: добро – зло, любов – ненависть, гріх – спокута.

Ключові слова: українська душа, філософські опозиції, архітектоніка.

Ім'я В. Дрозда асоціюється з творчими пошуками нової літературної генерації – когорти шістдесятників, котрі «виривалися за межі ідеологічного контролю, бунтували супроти офіційних канонів мистецтва соціалістичного реалізму, намагалися оприлюднити нестандартні форми і прийоми естетичного анти конформізму» [4, 8]. Серед великих епічних форм В. Дрозда, позначених «густою міфологічністю, але більше філософського плану» [5, 325], вирізняється роман «Листя землі», у якому автор переосмислює минуле, вносить правки в традиційні, офіційні погляди на історію, інколи відкидає їх, таким чином, засвідчивши свою участь в кардинальних рушеннях періоду гласності.

В українському літературознавстві окремі дослідники (С. Андрусів, Б. Бойчук, М. Жулинський, М. Павлишин, Н. Дашко, Н. Колощук,

Л. Яшина та ін.) вже зверталися до аналізу диалогії В. Дрозда під певним кутом зору, наголошували на високому художньому рівні твору, його філософській, естетичній та історичній цінності, але не досліджували мікрокосм роману, що дає можливість через пізнання конкретного збагнути загальні закони людського буття. Тож мета нашої розвідки – аналіз архітектонічної специфіки роману В. Дрозда «Листя землі» та художня інтерпретація психології й світогляду людини під впливом суспільних змін.

Задум написати велике епічне полотно з'явився ще тоді, коли В. Дроздові було 22 роки. Упродовж десятиліть письменник збирав і записував свідчення людей, які пройшли кризь складні випробування чи не найскладнішого століття у вітчизняній та світовій історії: від вісімдесятих років XIX ст. до вісімдесятих XX.

Автор цілком закономірно змодельював власний образ історії, суспільства і людей, що проживають у «Краї» – напівміфічній українській землі, де «поняття Сіверщини і землі полян злилися в єдине» [8, 72]. В інтерпретації письменника життя людини – це життя Всесвіту в мініатюрі, а душа Всесвіту – людина. Тому в центрі авторської уваги – людські характери та долі мешканців сіверського Полісся – село Пакуль, його оточення – «Краю», вигаданого, провінційного Мрина. Цей Край – реальна і художня батьківщина В. Дрозда, куди повсякчас звертав він свій зболений погляд. У цьому Краї, над Невклею та болотом Замглай, пройшло його дитинство і минуло його життя. Саме звідти промовляли до нього голоси його предків і особливо легендарного прадіда Нестора Терпила, прозваного Семирозумом.

Буття своїх героїв у романі «Листя землі» автор осмислює як «поняття філософське, як відрізок на колі космічного часу, обмежений народженням і смертю» [1, 18]. В одному із щоденникових записів В. Дрозда натрапляємо на такі зізнання: «Мені часом здається, що земне життя людини – це лише її випробувальний строк, період її дозрівання, її становлення, а справжнє життя буде потім, по той бік бар'єра, що його звать смертю. І яке важливе це життя для життя майбутнього!» [3, 16]. Ця думка пронизує роман «Листя землі» й знаходить втілення в оповідах героїв. Значна кількість епізодів твору близька до народних бувальщин своєю фантазійністю, різноманітними перевтіленнями і неймовірностями. Нестор Семирозум здатен на «диво», бо наділений правом судити Божим судом людські вчинки, і може покарати злу людину, перетворивши її на вовка чи оживити – добру. Залишившись по смерті тіла свого душею свого Краю, Нестор Семирозум не лише спостерігав за долями односельчан, попереджав про можливі небезпеки, а й прийняв на душу всі страждання й болі, усі печалі й радощі пакульців, і, навіть наважився постати проти Божої волі та земного закону, бо побачив, що може обірватися жива нитка його роду, побачив, як смерть заглянула у очі онука його. Узавши дитя на долоню, він переніс його від смерті до життя – поклав онука на ганок свого дому й навів Уляні, аби вона зрозуміла, що ця дитина – продовження життя їхнього роду. Дивлячись на страждання своїх краян, жажнулася Несторова душа від того, як швидко опановується злом людська душа, як шал насильства, жорстокості,

кривавої помсти, морального звиродніння охоплює його Край, він вибухає гнівом та образою на Бога, перекладаючи на Господа вину за всі біди і страждання людей. Та Бог терпляче пояснює Несторові-солдату, що «шукати винних за трагічні випробування людського роду слід не лише на небесах, а й на землі, бо саме людина разом із Богом творить усе добро і усе зло світу» [4, 4]. Подібними ж думками переймається згодом син Нестора, Кузьма, котрий на полі бою (під час Першої світової війни), відчувши такий близький подих смерті, з відчаєм усвідомить, що ніхто не чує людських благань, «нас чує лише власна душа, і тільки з душі власної – світло або тьма» [2, 274]. У нього, Георгіївського кавалера, героя, котрий не раз доводив свою готовність померти за віру і царя, настає момент духовного прозріння, і тоді він провіщає майбутні зміни в свідомості людини, намагається переконати своє начальство, що «убивати іншу людину – се божевілля, душі ж бо усіх людей і усіх тварин та рослин на землі – краплі вогню живого, з якого, на його думку, сотворено світ» [2, 276]. У цьому епізоді прочитується одне з програмних положень екзистенціалістів – бунт проти абсурдності буття, проти агресії світу, заперечення насильства, бо воно «як вода прибутна, із жмені розталого снігу велика й страшна повинь починається, а потім виходять ріки з берегів, і все на своїм шляху вода руйнує й зносить» [2, 277]. Після таких заяв Кузьма опиняється у психіатричній лікарні, де все було як у справжньому світі, лише відбите у велетенському дзеркалі, і через те усе було ніби навпаки. Дивувався Кузьма, скільки людей у цих стінах марнує свій вік, і жоден маячнею своєю на іншого не схожий: «Один мав себе за снаряда артилерійського і гукав на всю палату, щоб по кутках ховалися, бо зараз розірветься. Інший цілоденно марширував між ліжок і кожному ліжкові честь оддавав. Ще один признавався таємно, що він – німецький імператор Вільгельм, а тут, у лікарні, він, бо Англія вимагає його видачі, щоб повісити, тільки ж цар російський хоче зберегти життя йому... Але кожен тут мав себе за дужого, а сусіду свого – за душевно хворого» [2, 276]. Логічно зринає думка про справжність світу та його ілюзорність. Лише така внутрішньо сильна особистість як Кузьма може засумніватися в самому собі, чи справді він сповна розуму, прирікаючи себе, таким чином, на відторгнення від світу, від системи, а отже, даючи собі шанс хоча б частково реалізувати своє «Я».

Світ, зображений В. Дроздом у творі, побудований на сутнісних філософських опозиціях: добро – зло, любов – ненависть, гріх – спокута. Центральною буттєвою опозицією, що об'єднує усі книги роману «Листя землі», є авторська концепція добра і зла, виражена в змісті та образній системі твору. Через світовідчуття Кузьми В. Дрозд розкриває, власне, розуміння принципів добра і зла: все те, що служить життю, зростанню, розвитку є добром; все, що служить смерті, моральному деградуванню, нівелюванню духовних орієнтирів – зло. Письменник наголошує, людина здатна своїми ділами впливати не тільки на сьогоднішнє, а й на прийдешнє. Відтак, про взаємопов'язаність усіх поколінь людей на землі говорить письменник і закономірно підводить до висновку, вклавши в уста народного філософа, Нестора Семирозума, наступну сентенцію: найперше треба дбати про людську душу, «...бо набуте душами вашими у стражданнях великих для наступних колін людських, країв і земель усяких, наукою гіркою та світлом духовним висіється й проросте» [2, 349]. Ці слова батька згодом уточнить син, Кузьма Терпило: «І летять душі на землю дощем вогняним, не для утіхи летять вони, а для великого випробування» [2, 278], а зрештою підсумує отець Олександр, душа якого була сповнена сумнівів і страждань: «І буде ще лих немало на землі нашій, аж тади запалає знову у душах людських вогонь добра та любові, і навернуться вони знову до Бога, і уже – навек» [2, 497]. Таким чином, зринає алюзія: земля – чистилище для душ. Тож на землю людина приходить, аби духовно зростати та вийти на високий рівень розмови із самим Богом.

На думку українського критика й мистецтвознавця А. Макарова, написати справді художню річ за допомогою самого лише розуму, оминаючи рівень «наївного» невербального, неможливо, адже «ірраціональні форми пізнання здатні краще й гнучкіше, ніж логічно-аналітичні, взаємодіяти зі світом загадкового й надприродного» [7, 96]. Така художня практика, за К.-Г. Юнгом, допомагає «установити психічний баланс як індивідуальності, так і епохи» [9, 107]. У свою чергу Т. С. Еліот твердив, що такий принцип допомагає упорядкувати художню реальність – «контролювати, приводити в порядок, надаючи обриси і смисл тій грандіозній панорамі безнадії і анархії, яку складає сучасна історія» [10, 10].

Вплив позараціональних структур на персонажів роману В. Дрозда – безперечний. Слід

звернути увагу передусім на епізоди твору, підсвідомо «підказані» його героям під час сну чи забуття. Це епізоди, в яких тонко передано глибинні передчуття, жахи, прагнення і бажання. Якимось наснився Нестору сон і привиділося йому, ніби сидить він за столом у своїй хаті, аж відчинилися двері, і зайшов до хати канцелярист; у руках в нього папір цупкий, пергаментний і гусяче перо. Поклав він на стіл перед Нестором пергаментний лист і перо гусяче подав зі словами: «Розпишися кров'ю, що душу нам віддаєш, і буде золото твоє» [2, 43]. Та не погодився Семирозум на таку пропозицію, а вранці пішов на Крукову гору й розкопав там дерев'яну скриню з кістками козацькими у зотлілих сукнах та оксамитах, і шабля та спис при ньому, а ще зелена пляшка сургучем засургучена. Цей епізод передає важливу ідею про незнищенність душі. Письменник знаходить у навколишніх предметах не безжиттєву субстанцію, – а таємниче око, яке бачить, що матерія має духовний зв'язок з минулим та сьогоднішнім; вчуває таємничий голос, який указує, в чому суть цього зв'язку. Таким чином, героєві відкривається істина буття: «Поки є душа – є людина, а поки є людина – є світ білий» [2, 50]. Нестор – уособлення душі рідного Краю, пам'ять про нього передається не лише у його родині, а й серед односельців, а хрест на могилі Семирозума сприймається як символ незнищенності добра, віри, надії.

Як видно, роздуми письменника зосереджені навколо проблеми української душі, що формувалася протягом століть під впливом багатьох як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Незважаючи на те, що події, які розгортаються у романі, охоплюють досить значний проміжок часу, а декого з героїв розділяють понад півстоліття, відчутна спільність їхніх поглядів на людське щастя, на проблему самопізнання, зв'язок людини з рідною землею та природою, – усі ці філософські маркери є спільними для всіх пакульських поколінь. Так, наприклад, Кузьма, син Нестора, роздумує: «...листя, листя землі – ось що таке люди! Короткочасний вік їхній, і обчухрує невидимий та нечутний вітер сее листя з дерева життя безперестанку, і опадає воно, угноюючи пласти часу. А кожна ж душа, як і лице людське, од душі іншої людини чимось та одмінна, кожна душа людська неповторна у високості й ницості своїй. Мусить бути якийсь смисл у всій цій світовій веремії, не може не бути смислу...» [2, 293]. Для В. Дрозда душі його

роду й народу – це своєрідне листя землі, яке шелестить на вітрах часу, а головним завданням митця було донести до наступних поколінь думку про можливість спасіння людської душі тільки через любов у різних її виявах (до Бога, Батьківщини, батьків, жінки, дитини, справи й т. ін.).

Так рисами добра, людяності та любові до ближнього наділяє письменник дружину Нестора, Уляну, котра постає берегинєю людського роду. Її устами автор проголошує вічність любові, а відтак і життя: «... тольки і радості людяці, покуль яна любить і покуль її люблять. Любов – машину жисті земної крутить, покуль є любов, дотуль і жисть є» [2, 517]. Христа, «душею у добрі скупана», мала надзвичайну силу. Знову через прийом сну устами цієї героїні автор наголошує на тому висновку, що після смерті людини тільки душа залишається, усе інше – порох земний. Дарина Листопад, «мати дітей людяцьких», після багатьох років фанатичної революційної віри, страждань і втрат (сестри Марії, синів Тараса, Андрія, Бориса, дочок Богдани і Марії, чоловіка Дмитра) приходить до висновку про силу добра і віри в людських серцях: як тільки люди одвертаються од Бога, він залишає їхні серця і одразу ж в них оселяється злий дух.

Уособленням руйнівного начала, зла, вступають у романі Мартин Волохач, Демид Вівчар, Михаль Громницький та інші персонажі, для яких так і не наступає момент «духовного прозріння». Унаслідок непогамовного бажання задовольнити свої егоцентричні амбіції передусім через моральні компроміси, відбувається переродження особистості, перетворення її на «вовкулаку», на хижого, безжалісного звіра. Попереду на них чекає самотність, відчуження від людей, повне духовне спустошення і смерть власної душі. Так сталося, наприклад, з Мартином, котрий в сім'ї був і бог, і цар, і кат. Як свідчать «тексти з життя», поведження в родині з дітьми було надто жорстоким, бо любив він покірність, тому прояви найменшого непослуху з боку дітей відповідно каралися. Пізніше, що показово, – у Різдвяну ніч, сини помстилися батькові, забивши його до смерті. Мартин Волохач наказав сином спалити вітряк, зведений Кузьмою на Круковій горі, думаючи, що це свіча

поминальна по синові його, загиблому Демидові, але, як виявилось, – це була уже свіча в його, навіки складених, руках. Тож зло породжує ще більше зло.

Стає зрозуміло, що герої роману В. Дрозда – внутрішньо складні рефлектуючі особистості, які хворобливо обстоюють власну індивідуальність, що є своєрідною захисною реакцією, пов'язаною насамперед з інтровертністю української вдачі та постійним «перебуванням людини на межах можливостей існування», «боротьби, випадковості, провини, страждання, загрози смерті» [6, 713]. Для В. Дрозда людина – це частка природи, особливий мікросвіт, що нерозривно пов'язаний з макросвітом, зі Всесвітом, і саме цей зв'язок дає людині сили, внутрішній спокій та допомагає їй на шляху самопізнання та самоусвідомлення. Таким чином, дослідження мікрокосму одного сіверського села дає ключ до розуміння цілого історичного процесу. По суті, роман «Листя землі» – це майстерна художня проекція на сучасні проблеми українського буття, здійснена письменником заради перестороги: якщо нація, суспільство не зреагує на моральну й духовну деградацію людини і влади, нас чекає суспільно-політична катастрофа.

Список використаних джерел

1. Дашко Н. Концепція життя в романі В. Дрозда «Листя землі» / Н. Дашко // Слово і час. – № 1. – С. 18–25.
2. Дрозд В. Листя землі: Роман / В. Дрозд. – К. : Український письменник, 1992. – 559 с.
3. Дрозд В. Мої духовні мандрівки: від Пакуля до Мрина і знову – до Пакуля. Начерки літературного автопортрета / В. Дрозд // Вибрані твори: У 2-х т. – К. : Радянський письменник, 1989. – Т. 1. – С. 5–32.
4. Жулинський М. Острів у вічності був обіцяний Майстрові ще на землі / М. Жулинський // Слово і час. – 2009. – № 10. – С. 3–10.
5. Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. Кн. 2: Друга половина ХХ ст. Підручник / За ред. В. Г. Дончика. – К. : Либідь, 1998. – 456 с.
6. Кульчицький О. Рисні характерології українського народу / О. Кульчицький // Енциклопедія українознавства: Загальна частина: перевидання в Україні: У 3 т. – К., 1995. – Т. 2. – С. 228–236.
7. Макаров А. Світло українського бароко / А. Макаров. – К. : Мистецтво, 1994. – 288 с.
8. Музей живого письменника // Слово і час. – 1993. – № 1. – С. 67–75.
9. Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів, 1996. – 633 с.
10. Еліот Т. С. Назначение поэзии: Статьи о литературе; Пер. с англ. / Т. С. Элиот. – М. : Совершенство, 1997. – 350 с.

Inna RODIONOVA

Mykolaiv

MICROCOSM OF A NOVEL «LYSTIA ZEMLI» BY VOLODYMYR DROZD

In the article the analysis of the microcosm of the novel «Lystia Zemli» by V. Drozd was observed. Special attention is given to artistic conceptualization of philosophical categories: good-evil, love-hate, sin-redemption.

Key words: ukrainian soul, philosophical oppositions, architectonics.

Инна РОДИОНОВА

г. Николаев

МИКРОКОСМОС РОМАНА В. ДРОЗДА «ЛИСТЬЯ ЗЕМЛИ»

В статье анализируется микрокосмос романа В. Дрозда «Листья земли». Особенное внимание уделяется художественному осмыслению философских категорий: добро – зло, любовь – ненависть, грех – искупление.

Ключевые слова: украинская душа, философские оппозиции, архитектоника.

Стаття надійшла до редколегії 24.03.2017

УДК 821.161.2

Любов РОМАНЮК

м. Николаїв

romanuk99@gmail.com

МОРАЛЬНІ ІМПЕРАТИВИ ІВАНА СЕНЧЕНКА

У статті йдеться про особливості художньої еволюції І. Сенченка та основних ідейно-стильових домінант його творчості в контексті української прози першої половини ХХ століття

Ключові слова: модернізм, традиція, реалізм, стиль.

Художні явища першого двадцятиліття минулого віку, за своєї полемічності й різновекторності, мають певну цілісність, пронизані наскрізними тенденціями. Найпомітнішим художнім явищем української літератури першої половини ХХ століття став модернізм. Процес його становлення супроводжувався гострою полемікою з прихильниками традиційних уявлень про завдання літературної творчості, передусім – із представниками «народницької», «побутописної», «етнографічної» школи. Прибічники модернізму гостро заперечували «масовім», «плужанство», основним атрибутом яких були спрощені міметичні засоби, в полемічному запалі часто «застарілим» проголошувався й загалом реалізм. Проте творча практика, часом і самих модерністів, засвідчувала продуктивність прийомів реалізму в нових культурно-історичних умовах, неперервність цієї традиції в українській літературі, зокрема прозі зламу століть. У ній продовжує діяти потужна реалістична течія, що також розвивається, набуває нових форм.

Творчість Івана Сенченка, як і багатьох інших письменників (А. Тесленка, С. Васильченка,

В. Винниченка, О. Слісаренка, А. Любченка, М. Івченка) та ін. орієнтувалася на реалістичну стильову парадигму, яка в 30-ті роки ХХ століття під впливом владного тиску втрачає мистецьку вартість і на довгі десятиліття застигає у вимушеній, штучній скам'янілості «соцреалізму».

Найважливіші погляди на творчість митця презентовано у працях В. Брюховецького, М. Гнатюк, Л. Новиченка, А. Погрібного, М. Жулинського, І. Дзюби та ін.

Іван Сенченко починав як типовий представник спілки селянських письменників «Плуг», вірив у творення нової літератури, яка мала б служити народові. Згодом його не задовольняє плужанський примітивізм і він переходить до ВАПЛІТЕ, шукає сучасніших творчих концепцій. У 20-ті роки письменник пробує себе у різних стильових напрямках, пише імпресіоністичні твори, в яких звучить романтичний пафос, але це виявилось не властивим його творчому обдаруванню. Він один із небагатьох письменників, які шукали саме неореалістичного складника в модернізмі. Стильовою домінантою його творчості став реалізм.